

УДК 398.34 (=161.2)

“ДАЙ, БОЖЕ, В ДОБРУ ПОРУ, В ДОБРИЙ ЧАС...” (ТРАДИЦІЙНІ УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ПРО ЧАС НА МАТЕРІАЛАХ БУДІВЕЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ)

Роман СІЛЕЦЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології*

Стаття присвячена традиційним уявленням українців про час. На матеріалах народної будівельної обрядовості показано його ритуально-символічну нерівноцінність. Розглянуто народну семантизацію часу: року, днів тижня, пори доби, положення сонця на небосхилі, фаз місяця тощо. Виявлений її зв'язок з дохристиянськими уявленнями та церковним християнським календарем.

Ключові слова: етнологія, духовна культура, будівельна обрядовість, звичаї, прикмети, повір'я, світоглядні уявлення, демонологія.

У традиційній будівельній обрядовості українців важливе значення мав, поряд із вибором відповідного місця для житла та будівельного матеріалу¹, вибір часу будівництва. Найбільше це стосується початку зведення хати. Регламентованими у часі були також початок заготівлі будівельного матеріалу (особливо деревини), вселення у нове житло.

Час становить одну з основних категорій традиційної картини світу й поєднує міфологічне (циклічне) та історичне (лінійне) сприйняття часу. Перше ґрунтується на циклічності природного часу – пір року, фаз місяця, дня і ночі, друге – на лінійності людського життя, яке має початок і кінець². Час, як і простір, наділяється семантикою, сакралізується і включається у систему цінностей, головними координатами якої є життя і смерть. Час належить до атрибутів “цього”, земного світу; на “тамтому” світі часу немає. Час може бути “чистим”, “добрим”, “веселим” і “нечистим”, “небезпечним”, “злим”, “сумним”. Позитивний час є часом життя, цього, земного світу; негативний – часом смерті, прориву в потойбіччя, часом нечистої сили. Небезпечний, злий час вимагає спеціальних захисних заходів і особливої ритуальної поведінки. Найбільш значущими в оцінці часу є межі, границі. Полудень, опівніч і відповідні їм точки річного й місячного циклів вважають небезпечними, нечистим часом³.

¹ Див.: *Сілецький Р.* Традиційні ворожіння про місце для житла в українців / Р. Сілецький // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2000. Вип. 35–36. С. 426–440; *Його ж.* Вибір будівельного матеріалу в українців (заборони, прикмети, звичаї, повір'я) / Р. Сілецький // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37. Ч. 1 : Статті і повідомлення. С. 525–541.

² *Толстая С. М.* Время / С. М. Толстая // Славянские древности : Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва, 1995. Т. 1 : А–Г. С. 448.

³ Там же. С. 450.

© Сілецький Р., 2012

Зазначені слов'янські світоглядні уявлення про час вповні характерні й для українців, проявляючись, поміж іншого, й у традиційній будівельній обрядовості. Наприклад, бойки ще у першій третині ХХ ст. “вірили в щасливі і феральні дні, місяці і години”¹. Подібне сприйняття часу простежується у типовій поліській формулі-побажанні під час закладчин: “*Дай, Боже, в добру пору, в добрий час, щоб велася сем'я і худоба!*” – так просіли Бога майстер і хазяїн” (с. Листвин Жт*)². Воно присутнє й у приповідці: “Дай, Боже, в добру пору почать, а в луччу – кончіть”³.

Подекуди для встановлення відповідного часу для заснування хати зверталися до місцевого знахаря. Така практика відома, зокрема, на західній Бойківщині: “*Колись був святець***, він говорив, в які дні можна починати роботу” (с. Яворів Льв)⁴. Ворожки, пояснюючи “пацієнтові” причини його хвороби та інших нещасть, нерідко вказували на те, що він взявся до тої чи іншої роботи в “злу годину”⁵.

Традиція забороняла починати будівництво оселі у **високосний (переступний) рік**. У народному світогляді українців домінує негативне ставлення до високосного року, яке виявляється у різних побутових аспектах (вселення у нове житло, одруження). У цьому контексті показовим є, для прикладу, те, що мешканці радіоактивно забрудненого поліського села Виступовичів (Жт) відмовлялися у високосний рік переселятися (мова йде про 90-ті роки ХХ ст.!) в екологічно чисті райони, покликаючись саме на цю традицію: “*У високосний год не положено закладати [нову хату] і виїжджати [на нові місця поселення]*”⁶.

У високосний рік не можна було ні починати будівництво, ні завершувати його, ні взагалі будувати: “*Переступного року сі не буде. [...] Добрий майстер в переступний рік не будував*” (с. Виців Льв)⁷.

За найбільш розповсюдженою мотивацією, мешканці хати, закладеної високосного року, не матимуть щастя. Водночас відомі й інші, дотичні до цієї мотивації застороги:

¹ Kuczera A. Samborszczyzna : Ilustrowana monografia miasta Sambora i Ekonomji Samborskiej / A. Kuczera. Sambor, 1937. T. 2. S. 289.

* Умовні скорочення назв областей, у селах яких під час польових етнографічних досліджень виявлена інформація із зазначеної теми: Вл – Волинська, Жт – Житомирська, Зк – Закарпатська, ІФ – Івано-Франківська, Кв – Київська, Льв – Львівська, Рв – Рівненська, Тр – Тернопільська, Хм – Хмельницька, Чрк – Черкаська, Чрц – Чернівецька.

² Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ ім. І. Франка), ф. 119, оп. 17, спр. 202-Е, арк. 5. Традиційні світоглядні уявлення про “лихий” і “добрий” час також знаходимо в українській народній паремії “*Не дай, Боже, в лиху годину сказати, а в добру – промовчати*”.

³ Несен І. І. Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина ХІХ – ХХ ст.) / І. І. Несен. Київ, 2005. С. 81.

** Святець – знахар, “ворожильник”, “земний бог” (прим. авт.).

⁴ Архів Інституту народознавства НАН України (далі – Архів ІН НАН України), ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 9.

⁵ Kolberg O. Przemyskie. Obraz etnograficzny / O. Kolberg. Wrocław – Poznań, 1964. S. 237 [Kolberg O. Dzieła wszystkie / O. Kolberg. T. 35] (Reedycja fotooffsetowa, pierwodruk : Kraków, 1891).

⁶ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 225.

⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 203-Е, арк. 4.

це – “планетний год” (с. Раківщина ЖТ)¹; “він трудний” (с. Давидки ЖТ)²; “бо немає врожаю” (с. Возничі ЖТ)³; “недохват” (с. Видерта Вл)⁴; “бо буде шкодити” (с. Топільниця Лв)⁵; “Високосний рік поганий на скотину і на все” (с. Тур Вл)⁶; “Хату у високосний рік не закладають – од грому” (с. Шпилі Кв)⁷.

Подекуди вірили, що нехтування цією традицією може навіть спричинити смерть мешканців новобудови: “В переступний рік не можна будувати починати, бо не зможеш закінчити” (с. Довпотів ІФ)⁸; “Переступний рік – непарний, тоді хату не засновували, бо не буде пари”^{*} (с. Пороги ІФ)⁹; “У високосний год хату не заложують – може померти людина” (с. Тетерівське Кв)¹⁰; “Хату у високосний рік не закладають, бо він нещасливий: високосний рік косить мерців багато” (с. Тур Вл)¹¹.

Негативне сприйняття високосного року пов’язане з народними уявленнями про святого Касіяна, якому присвячений один день раз на чотири роки – 29 лютого: “Високосний рік – недобре ставити [хату], шото його не хвалять, той рік. Касіян, двадцять дев’яте лютого, – то вкрадений день. Касіян вкрав, а лютому дав один день. Той день – крадений, то злодії... А злодії де сидять?..” (с. Ворокомле Вл)¹².

Якщо була потреба будувати хату саме у високосний рік, закладини робили ще заздалегідь: “Заклали в цьому (попередньому, не високосному. – Р. С.) році, а вже на другий – строїли” (с. Перекалля Рв)¹³; “Як хочеш у високосний рік строїти, то треба на місце [хати] положити в невисокосний рік хоть два полінья” (с. Самари Вл)¹⁴.

На Прикарпатті такий своєрідний спосіб “обманути” долю галицькі селяни пов’язують із днем Євдокії: “В переступний рік підвалини слід зав’язати до Євдокії**, бо це ще старий рік (На Євдокії зачинають сіяти розсаду капусти, брукви, це – початок весни)” (с. Слобода ІФ)¹⁵; “Як до Євдокії зазначать пляц, то в переступний можна будувати (Євдоха – початок нового року)” (с. Чорний Потік ІФ)¹⁶; “В переступний рік пляц треба зазначити до Євдокії, чотирнадцятого березня. По старому звичаю це вважається ще старим роком. Якщо заходити до хати в переступний рік, то теж –

¹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 248.

² Там само. Арк. 228.

³ Там само. Арк. 220.

⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 14.

⁵ Там само. Спр. 193-Е, арк. 12.

⁶ Там само. Спр. 195-Е, арк. 8.

⁷ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 444 а, арк. 67.

⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 194-Е, арк. 4.

^{*} “У високосний год жєниця не можна, бо порозлучаються” (с. Карпилівка Рв) (Див.: Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 202-Е, арк. 17).

⁹ Там само. Спр. 199-Е, арк. 2.

¹⁰ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 444 а, арк. 61.

¹¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 195-Е, арк. 4.

¹² Там само. Спр. 201-Е, арк. 29.

¹³ Там само. Спр. 205-Е, арк. 5.

¹⁴ Там само. Спр. 196-Е, арк. 4.

** 14 березня за новим стилем.

¹⁵ Там само. Спр. 192-Е, арк. 7.

¹⁶ Там само. Арк. 8.

до Євдокії. До Євдокії – зав’язати підвалини. Рік від Євдокії до Євдокії – переступний” (с. Слобода ІФ)¹.

Фрагмент повір’я про день св. Євдокії навів свого часу в праці про гуцулів народознавець Йозеф Шнайдер: “13 / 3 (1 / 3 гр. кат.) Євдохи – котрий господар хоче будувати хату або господарську будівлю, мусить зазначити пляц для будівництва перед Євдохою. Потім йому вже невільно, бо вмер би, або в господарстві не велось б”². Однак подані дослідником відомості стають зрозумілими лише у контексті високосного року і давньої традиції весняного (березневого) нового року³.

Вибір українцями часу для початку будівництва (як, зрештою, і для вселення у нове житло) співвідносився і з народним, і з церковним календарями. Передовсім, будівництва не розпочинали у **піст**: “В пост не закладали, лише після Паски* і перед Петрівкою” (с. Осівці Вл)⁴; “На Троїцькому і на Похвальному (перед Паскою) тиждні нічого не починають – не поїде в пользу; в цей час можна начинати будівництво за умови, що починаєш, то й конч, – тоді поїде в пользу” (с. Норинськ ЖТ)⁵; “Пляц мали підібрати після Великодня – до святої Трійці, бо в піст невільно зазначати – не буде вестися” (с. Яворів Лв)⁶; “У пост не роблять; починають хату в п’ятницю після Проводів – скорше не можна” (с. Карпилівка Рв)⁷; “Хату починают стріти різдвяного дня – як Різдво (от, наприклад, Роздво – в п’ятницю, чи в суботу – отак во...), в пост – не починали” (с. Борове Вл)⁸; “Пройшла Трійця в неділю, у середу ми закололи свиняку, а в п’ятницю – закладали, робили хату” (с. Волиця Лв)⁹.

М’ясниці й великі церковні **свята** вважають сприятливим часом, зокрема, для входу в нову хату: “В нову хату входили під празник, свято” (с. Великі Бережці Тр)¹⁰; “Перехищина: входять на підповню осінню перед другою Пречистою” (с. Чугалі Тр)¹¹; “В нову хату старалися входити в м’ясниці – не в піст (по Великодних чи Різдвяних святах)” (с. Біличі Лв)¹²; “Переселяються до нової хати в якесь свято річне велике: на Введення, перед Новим роком, Різдвяними святами” (с. Лопушниця Лв)¹³; “Входити до нової хати можна лише до Введення” (с. Пороги ІФ)¹⁴.

¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 192-Е, арк. 5.

² Schnajder J. Z ktaju husulów / J. Schnajder // Lud. Lwów, 1899. T. V. S. 214.

³ Іларіон (Митрополит). Дохристиянські вірування українського народу : Історично-релігійна монографія / Митрополит Іларіон. Київ, 1992. С. 269; Толстой Н. И. Язычество древних славян / Н. И. Толстой // Очерки истории культуры славян. Москва, 1996. С. 158.

* У поліському с. Феневичах (Кв) побувало повір’я, що “до Паски не можна хату розбирати, бо род буде мерти” (Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 444 а, арк. 49).

⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 10.

⁵ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 181.

⁶ Там само. Спр. 366, арк. 9.

⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 202-Е, арк. 17.

⁸ Там само. Спр. 205-Е, арк. 2.

⁹ Там само. Спр. 206-Е, арк. 24.

¹⁰ Там само. Спр. 204-Е, арк. 6.

¹¹ Там само. Арк. 12.

¹² Там само. Спр. 200-Е, арк. 9.

¹³ Там само. Арк. 8.

¹⁴ Там само. Спр. 199-Е, арк. 2.

Спорадично входили робили перед осінніми “дідами”: “Ми мали переходити напередодні свята Михайла, одинадцятого листопада, – празник в селі, в суботу” (с. Жолоби Тр)¹; “Входили перед Михайлом (в нас перед Михайлом празник); в селі поминають померлих на Михайла” (с. Жолоби Тр)²; “Входчину можна було робити до поста (до Михайла) – до послідніх дедов”* (с. Богдани Кв)³. Схожими міркуваннями при визначенні часу вселення у нове житло подекуди керувалися серби: до новозведеної “кучі” вони входили на свято сімейної Слави⁴. Болгари південної Бесарабії будували нове житло у період між Георгієвим днем (6 травня) і Дмитровим днем (8 листопада)⁵.

Що стосується окремих святкових дат календаря, то відома заборона починати будівництво на Євдокії, на Благовіщення й у так звану “Суху середу” (в даному випадку – на свято Переполовинення): “Євдокії і Благовіщення – нещасливі дні для стройкі, сівби...” (с. Самари Вл)⁶; “Того дня, коли було Благовіщення, хату не закладали і нічого не починають робити, до Благовіщення пташка кубла (гнізда. – Р. С.) не робить” (с. Тур Вл)⁷; “До Благовіщення хату не закладають – гріх землю ворухити” (с. Мала Чернігівка Жт)⁸; “Є Суха середа, вона – опасна, але закладали [підвалини хати] в Суху середу, щоб була завжди хата суха. Але то маленько таких було, шо не дбали (не зважали на цю заборону. – Р. С.) і закладали в цю середу. Большинство закладали в середу або п’ятницю на пудповню, а не в старіє дні (не на старому місяці. – Р. С.). Були такі люди, шо поставили в Суху середу хату, а приходили люди і зривали деревину: вирвав одну деревину, і всьо, – шоб доц був” (с. Ворокомле Вл)⁹.

Істотне місце при встановленні часових параметрів будівництва займав **лунарний (місячний) час**. В українців та в інших слов’янських народів будівництво, як зрештою, значна частина повсякденної господарської діяльності, побутової поведінки, сімейних обрядів тощо, визначається **фазами місяця**. Наприклад, рубати у лісі дерево для будівництва хати належало у відповідний місяць і спеціальні дні: у році є чотири місяці, у кожному місяці – один тиждень, а у кожному тижні – три добрі (“щасливі”) дні: перший, другий і третій після настання місяця. Зрубане цієї пори дерево буде надзвичайно міцним і довговічним, його не точитимуть шкідники¹⁰. Як зазначають

¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 4.

² Там само. Арк. 4.

* З пошануванням померлих пов’язана така заборона: “Як хтось помер в селі – вже по будові: не починали [засновувати підвалини]” (с. Волошинове Лв) (Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 200-Е, арк. 14).

³ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 444 а, арк. 56.

⁴ Влаховић П. Станиште у обичајима и веровањима код становништва североисточне Србије / П. Влаховић // Гласник Етнографског института САНУ. Београд, 2000. Књ. 49. С. 22.

⁵ Пригарин А. А. Строителната обредност на българите в южна Бессарабия / А. А. Пригарин // Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Велико Търново, 1996. Т. 5. С. 370.

⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 196-Е, арк. 5.

⁷ Там само. Спр. 195-Е, арк. 8.

⁸ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 217.

⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 29–30.

¹⁰ Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny: Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwórniańskiej, Bystrzycy Sołotwińskiej i Łomnicy / J. Falkowski. Lwów, 1937. S. 51.

дослідники, рекомендації стосовно придатності тієї чи іншої фази для певної діяльності є нерідко суперечливими: одна й та ж фаза може оцінюватися то як сприятлива, то як несприятлива (небезпечна)¹. Така суперечливість уповні властива і для традиційної будівельної обрядовості українців, про що мова піде нижче.

Отже, розглянемо, як оцінювалася та чи інша фаза місяця у контексті встановлення оптимальних часових рамок будівництва.

Молодий місяць (“**молодик**”) українці Карпат, зокрема закарпатські лемки, вважали найсприятливішим для заготівлі будівельної деревини (здебільшого бука): “*Дерево рубається нового місяця, бо муцніше є, так не порохнявіє*” (с. Зарічево Зк)²; “*Дерево рубали в марці при новому місяці – до повного, щоб дерево було сильніше, щоб в хаті краще велось*” (с. Турички Зк)³; “*Дерево рубали в новий місяць, в слабій – виштко слабне*” (с. Тур’я Пасіка Зк)⁴.

У низці місцевостей молодий місяць також вважали відповідним періодом для заснування підвалин хати чи для входин у нове житло: “*Закладають, коли молодий місяць, то в тим тижні є такий день, шо не можна строїтися (який – я не скажу), бо єсть день, шо буде швіль бити хату*” (с. Кухче Рв)⁵; “*Хату починали класти нового місяця – все стає міцнішоє*” (с. Лікіцари Зк)⁶; “[Для закладин] *місяць має бути молодий – коли росте; [також робили] входини, коли молодий місяць був*” (с. Видерта Вл)⁷.

Мотивація початку будівництва “на молодик” така: “*Закладцину роблять молодого місяця, щоб молодо було в хаті, – так робили наші батьки*” (с. Залазько Вл)⁸; “*Найкраще хату закласти на молодик, щоб молодилося в хаті і молодіє добре жили*” (с. Мотійки Жт)⁹; “*Закладали [підвалини], коли молодик іде вгору, як росте, – тоді хату починають робити (щоб в хаті все росло і прибувало)*” (с. Бігунь Жт)¹⁰.

Відома і негативна оцінка періоду молодого місяця як часу початку будівництва: “*Як новий місяць, то не можна ставити [хату], як новий місяць, то треба, щоб пройшло 2–3 дні*” (с. Осівці Вл)¹¹; “*На молодик не закладали підвалин [хати], бо буде сиро в хаті*” (с. Велика Фосня Жт)¹²; “*Треба закладать на старому місяці, бо як [закладеш підвалини] на молодому, то в хаті будуть клопи... шось погане*” (с. Слобода Кухарська Кв)¹³; “*Як покласти хату на молодик, то діти будуть сваритися*”

¹ Белова О. В., Толстая С. М. Лунное время / О. В. Белова, С. М. Толстая // Славянские древности : Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва, 2004. Т. 3 : К (Круг)–П (Перепелка). С. 147.

² Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 32.

³ Там само. Арк. 38.

⁴ Там само. Арк. 47.

⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 205-Е, арк. 8.

⁶ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 35.

⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 14.

⁸ Там само. Арк. 11.

⁹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 186.

¹⁰ Там само. Арк. 197.

¹¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 9.

¹² Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 235.

¹³ Там само. Спр. 423 а, арк. 131.

(с. Ворсівка Жт)¹; “Коли зайти [до нової хати] в молодиці, то – щоб хазяїн гуляв по молодичях” (с. Пішки Чрк)². Подекуди “на молодіку” воліли не підмашувати хати: “На молодіку мазають хату, але заводиться погань; на старом місяці, як сходить, лучче мазати”³.

Позитивними характеристиками наділялася фаза місяця **підповня**. Зокрема, бойки для початку будівництва “місяць вибирали, щоб був підповний, щоб не сходить, щоб був цілий, лиш це мав трошки дорости, – в той тиждень починали будувати” (с. Катина Льв)⁴. У багатьох місцевостях України вважали, що “найкращий час для заснування подвалин – на пудповне” (с. Жовтневе Жт)⁵.

На підповні для заснування нової будівлі були придатними лише окремі дні: “Закладають хату лише як молодик три дні оботреться” (с. Сарновичі)⁶; “Найкраще закладати підвалини хати на третій, п’ятий або сьомий день (обов’язково непарний) молодика” (с. Корма Жт)⁷; “Закладчину робили сьомого дня на молодик, щоб старий з молодим [місяцем] обтерся, – добра пора” (с. Норинці Жт)⁸; “Закладали [підвалини оселі], коли молодик очухається, на сьомий або дев’ятий день (як лиш три дні молодіку, то кожен день добрий – можна робить, шо хочеш)” (с. Норинськ Жт)⁹; “Як сем днів молодик народився – под сенок починали стройку, входили в хату жити” (с. Вичівка Рв)¹⁰. Перші кілька днів молодого місяця як найсприятливіший час для різних починань цінували й чорногорці¹¹.

Підповню вважали також відповідним часом для вселення у нову хату: “[...] В хату вошли в перву неділю (перва неділя після настання молодика)” (с. Думинське Жт)¹²; “Перехищина: старалися, щоб на підповні [зайти у хату], – закон такий” (с. Чугалі Тр)¹³.

За повір’ям, господарі хати, заснованої у період “наростання” місяця від ріжка молодого до повного, житимуть здорові та у достатку: “Треба закладати на підповня місяця – буде всьо вестися: худоба...” (с. Шпиколоси Тр)¹⁴; “Місяць найкращий – новий, підповний, щоб був мир в сім’ї” (с. Нараївка Хм)¹⁵; “Хату роблять в подповню – в повний

¹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 а, арк. 119.

² Записав Р. Радович 08.06.2008 р. у с. Пішках Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. від Головченка Івана Семеновича, 1935 р. народж.

³ Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді та по де-яких інших недалеких від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині: Етнографічні матеріали / В. Кравченко. Житомир, 1920. С. 3.

⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 200-Е, арк. 2.

⁵ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 442 б, арк. 13.

⁶ Там само. Спр. 423 а, арк. 144.

⁷ Там само. Арк. 114.

⁸ Там само. Спр. 423 б, арк. 171.

⁹ Там само. Арк. 183.

¹⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 205-Е, арк. 28.

¹¹ Ровинский П. А. Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ / П. А. Ровинский. Т. 2. Ч. 2 // Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. Санктпетербургъ, 1901. Т. 69. № 1. С. 446.

¹² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 202-Е, арк. 3.

¹³ Там само. Спр. 204-Е, арк. 12.

¹⁴ Там само. Арк. 7.

¹⁵ Там само. Спр. 206-Е, арк. 7.

місяць, щоб чоловік був багатий” (с. Серники Рв)¹; “Стройку начинали в пудповню: як луна прибуває, то все щастить в житті (і сіяти, і горати, і все добре тоді робити)” (с. Вичівка Рв)²; “Добре закладати третього дня молодика або на пудповні, щоб було добра повно” (с. Злобичі Жт)³; “Роботу (заснування хати. – Р. С.) починати добре в повний місяць, бо місяць д’горі йде, і вишитко буде д’горі йти” (с. Розтоцька Пастіль Зк)⁴. Цей же час був придатним для вселення до нової хати: “[...] Сядали в пудповню – в молодіє дні, щоб було завжди повно” (с. Ворокомле Вл)⁵.

Позитивним значенням українці наділяли період **повного** місяця. Мешканці галицьких Карпат саме у цю пору розпочинали рубати будівельний ліс: “Починають рубку на повний місяць, щоб в хаті всього було повно” (с. Мігова Лв)⁶; “Дерево різати йшли на старий місяць – круглий, повний, тоді дерево черви не їдять” (с. Сушиця Лв)⁷. У західнополіському с. Турі (Вл) гадали про місце для зведення хати вночі “на повний місяць”⁸. Зазначену фазу місяця також вважали сприятливою для заснування нової оселі: “Хату засновували на повний місяць – так казали старі люди” (с. Довпотів ІФ)⁹; “Трам’я (підвалини. – Р. С.) в’язати – в повний місяць (бульбу теж садили в повний)” (с. Плоске Лв)¹⁰; “Підвалини хати закладали в повні” (с. Щитинська Воля Вл)¹¹; “Начинали строїти в старі дні, [щоб] місяць [...] постарів, щоб круглий – старий був” (с. Видерта Вл)¹².

Мотивація позитивної оцінки періоду повного місяця для заснування хати аналогічна підповню: “На старому (повному) місяці закладали [підвалини], щоб всього повно в хаті було, щоб не була гола хата” (с. Гошів Жт)¹³; “Місяць має бути повен – круглий, як жовток, коли починають будівництво, щоб було в хаті всього повно...” (с. Лопушниця Лв)¹⁴.

Фазу місяця, під час якої **світило зменшується**, українці трактували суперечливо. Відома позитивна оцінка цього часу для початку будівництва: “Кажуть, лучче хату застроювати, щоб були старіє дні – коли місяць меншає” (с. Малий Скнит Хм)¹⁵; “Зкладають под старий мєсяц, коли він гине, а под новий – не мона” (с. Щитинська Воля Вл)¹⁶; “Здорові дні – як вже мєсяц падає, менша половина мєсяца” (с. Карпилівка

¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 205-Е, арк. 26.

² Там само. Арк. 28.

³ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 а, арк. 140.

⁴ Там само. Спр. 366, арк. 24.

⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 27.

⁶ Там само. Спр. 193-Е, арк. 17.

⁷ Там само. Арк. 6.

⁸ Там само. Спр. 195-Е, арк. 12.

⁹ Там само. Спр. 194-Е, арк. 3.

¹⁰ Там само. Спр. 193-Е, арк. 14.

¹¹ Там само. Спр. 198-Е, арк. 2.

¹² Там само. Спр. 201-Е, арк. 21.

¹³ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 211.

¹⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 200-Е, арк. 6.

¹⁵ Там само. Спр. 206-Е, арк. 13.

¹⁶ Там само. Спр. 198-Е, арк. 7.

Рв)¹; “Стройку начинали в старіє дні – ек уже місяць посля круглого днів кілька проходить” (с. Дубчиці Рв)². На Полтавщині обмащували хати у “легкий” день – зазвичай на другій або четвертій фазах місяця: “на підповнім місяці або тоді, як повний місяць з круга зверне”³.

Водночас трапляється й негативна оцінка цього часу* для початку будівництва: “У гнильніє дні – з круга рушило – не закладали підвалин” (с. Злобичі Жт)⁴; “[Як місяць йде] на спад – недобре” (с. Довпотів ІФ)⁵; “Спад (коли місяць змениується) поганій для початку” (с. Жовтневе Жт)⁶. Згідно зі свідченнями Георгія Булашева, “під час третьої квадри, що зветься гнилушею, утримуються від робіт по господарству, а особливо уникають рубати будівельний ліс, бо зрубані в цей час дерева неодмінно поспеє шашіль”⁷.

Період часу, коли на небі **місяць відсутній** (“**на межі**”), вважають непридатним для початку будівництва: “На межі [...] не ставили [хату], бо безпліддя буде” (с. Ворокомле Вл)⁸; “Береглися в межах строїти” (с. Самари Вл)⁹; “Не можна начинать стройку на межі – на чернеці, коли сходить місяць, ше не настав (як хлопець вродився на чернеці, то він – безплідний, бездітний; тоді і не женяться)” (с. Тур Вл)¹⁰; “Як порожній місяць, то – порожні дні” (с. Лопушниця Лв)¹¹.

У будівельній обрядовості при визначенні часових параметрів будівництва українці брали до уваги також **пору доби**. Лаконічну характеристику пір доби знаходимо у Раймунда Кайндля: “Кожного дня пора від світанку близько до обіду вважається чистою і щасливою; пора від обіду до півночі – згубна. У годинах після півночі аж до першого співу півня чорт і привиди займаються своїми справами, і в обідній час теж”¹².

¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 202-Е, арк. 17.

² Там само. Спр. 205-Е, арк. 21.

³ Милорадович В. П. Життє-быттє лубенского крестьянина / В. П. Милорадович // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ, 1991. С. 173.

* Іноді вона проявляється і в самому вербальному описі розглядуваної фази: “Як місяць іде на у щ е р б, то його називають г н и л е ц ь” (с. Радинка Кв) (Див.: Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 410 а, арк. 70).

⁴ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 а, арк. 140.

⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 194-Е, арк. 4.

⁶ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 442 б, арк. 13.

⁷ Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. Булашев. Київ, 1992. С. 249.

⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 32.

⁹ Там само. Спр. 196-Е, арк. 7.

¹⁰ Там само. Спр. 195-Е, арк. 3, 11.

¹¹ Там само. Спр. 200-Е, арк. 6.

¹² Кайндль Р. Ф. Гуцули: їх життє, звичаї та народні перекази / Р. Ф. Кайндль / Перекл. з нім. З. Ф. Пенюк. Чернівці, 2000. С. 110. Межові точки доби вважали небезпечними й поляки: “Різноманітні страхи і духи зазвичай з'являються о 12 годині (як дня, так і ночі)” (Див.: Kolberg O. W. Ks. Poznańskie / O. Kolberg. Wrocław – Poznań, 1962. Cz. VII. S. 37 [Kolberg O. Dzieła wszystkie / O. Kolberg. T. 15] (Reedycja fotooffsetowa, pierwodruk : Kraków, 1882).

Як правило, засновини нової будівлі розпочинали ще **до схід сонця, вранці**: “Майстер приходив класти хату до сходу сонця” (с. Сушиця Льв)¹; “Майстер, як зійде сонце, три або дев’ять разів молився [...] і закладав” (с. Самари Вл)²; “Майстер приходив [засновувати підвалини], як зійшло сонце” (с. Ріп’яна Льв)³; “Закладали в п’ятницю і четвер зранку – як тільки поснідали” (с. Осівці Вл)⁴. Лише у рідкісних випадках цю роботу починали не до, а **після обіду**. Зокрема, такі відомості виявлено у с. Феневичах на Київщині: “По старинному обичаю, не слід робити закладку до обіду – лише після обіду на молодика у вівторок – мужський день”⁵.

Завершити засновини українці намагалися **до полудня**, для чого існує відповідна мотивація: “Підлоги треба було зав’язати тільки до полудня, аби сі добре вело, по полудні – зле” (с. Соснівка Льв)⁶; “Підлоги в’язали до обіду, по обіді – не ведеться” (с. Головецько Льв)⁷; “Підлоги треба в’язати до полудня, бо день до полудня красний, як молодий чоловік, а не по полудню. До полудня треба підлоги зав’язати і крокви поставити, бо з полудня сі захмарить. Кажє господар: “Йой, коби до полудня зав’язати!”” (с. Тур’є Льв)⁸.

Важливу мотиваційну роль у завершенні робіт до обідньої пори відіграло **положення на небосхилі сонця**: “Хату треба закласти до обіду, бо після обіду [сонце] вже обертається, а до обіду – йде вперед” (с. Лікіцари Зк)⁹; “Годилося зав’язати [підвалини хати] до обіду – поки сонце не буде спадати” (с. Галівка Льв)¹⁰; “Все роблять до обіду; якщо сонце високо піднімається, то шоб хата росла і в хаті росло. Як вже [сонце] починає заходити, то то – вже не” (с. Перекалля Рв)¹¹; “Подруби треба закласти до полудня, бо по полудні сонечко поверне і вже наниз іде, а то – ше іде вгору...” (с. Карпилівка Рв)¹². До нової хати також “заходили до полудня, пізніше – ні; добре, як [в цей час] сонічко гріє” (с. Тур’є Льв)¹³.

Безпосередньо у **полудень** не працювали. Така заборона має загальнослов’янську демонологічну основу, оскільки це час активізації демонічних істот¹⁴, про що ми вже згадували вище.

¹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 4.

² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 196-Е, арк. 5.

³ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 7.

⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 11.

⁵ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 444 а, арк. 49.

⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 200-Е, арк. 14.

⁷ Там само. Спр. 193-Е, арк. 14.

⁸ Там само. Арк. 9–10.

⁹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 36.

¹⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 193-Е, арк. 15.

¹¹ Там само. Спр. 205-Е, арк. 5.

¹² Там само. Спр. 202-Е, арк. 17.

¹³ Там само. Спр. 193-Е, арк. 10.

¹⁴ Толстой Н. И. Времени магический круг / Н. И. Толстой // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества / Н. И. Толстой. Москва, 2003. С. 34–36.

Подекуди традиція дозволяла засновувати житло й у другій половині дня, **поки світить сонце***: “Заснувати [підвалини] треба до заходу сонця, щоб ще світилося, бо сонце світить, то як благотворно” (с. Довпотів ІФ)¹; “Закладчину годилося робити доти, поки світить сонце; після заходу не годилося закладати” (с. Жеревпілля Кв)²; “Хату треба закласти до заходу сонця, а вже як заходить сонце – не положено” (с. Карпилівка Рв)³.

Нічний час, як вже мовилося вище, був придатним лише для гадань про місце майбутнього житла. Загалом цей період доби українці, як і інші слов'яни, вважали небезпечним, оскільки активізували свою діяльність різноманітні демонічні істоти. Лише у Середньому Подніпров'ї, за поодиноким свідченням, “радіть з метою уникнення вроків входити в дім вночі”⁴.

Семантизація **днів тижня** у слов'ян проявляється у таких співвідносних з ними епітетах, як “щасливий”, “легкий”, “благий”, “чистий” або – “нещасний”, “важкий”, “слабий”, “пустий”, “яловий”, “кривий”, “мертвий”, “чорний” тощо, а також у заборонах і приписах, які стосуються вибору сприятливого дня для здійснення (або початку) важливих господарських і життєвих акцій, побутової поведінки, і в мотиваціях цих заборон і приписів⁵.

Незважаючи на те, що під впливом церкви утверджувався погляд на час, згідно з яким “в Бога всі дні однакові” (с. Недашки ЖТ)⁶, в українців ще й донині збереглися різні заборони і повір'я, пов'язані з днями тижня. Вони вповні присутні в обрядово-звичаєвому комплексі, супроводжуючому будівництво: “Були певні дні, коли не можна було рубати дерева – ні починати, ні рубати” (с. Слобода ІФ)⁷; “Є такий день, коли по дереву стукнеш, то дерево всохне” (с. Озеряни ЖТ)⁸; “Є такі в року дні... єсть плохие і хорошие дні... На кожний місяць є такі дні: хорошие і плохие. Вони

* Захід сонця вносив свої корективи навіть у щоденну побутову поведінку: “Ніч має своє право. Як іде сі у вечір на поперед Христа, то сі ни ёрстит и сі ни здоймає крисані, бо Сус Христос тогди спочиває, то сі ёго ни буджеі. Вечером також не здоровкаються як удень – словами: “Слава Сусу Христу!” але кажуть: “Добрий вечер!” Роблять це задля вище наведеної причини”, “У ночі, як дуже темно, не годит сі бігти, бо буде пужіло. Свистати і співати ни мож, бо мож собі такі шос прикликати” (Див.: *Онищук А.* Народний календар. Звичаї й вірування привязані до поодиноких днів у році, записав у 1907–10 р. в Зелениці, Надвірнянського пов[іт]у / *А. Онищук* // Матеріали до української етнології. Львів, 1912. Т. XV. С. 3–4); “У ночі від півночі аж доки перші кури не запіють, усяка нечиста сила, упирі, відьми, дідьки, все має міць ходити по землі. Тоді чоловікови не добре бути на дворі. А скоро перший когут запіє, то вся погань мусить ховатися геть і вже тоді не може шкодити чоловікови” (Див.: *Франко І.* Людові вірування на Підгір'ю / *І. Франко* // Етнографічний збірник. Львів, 1898. Т. V. С. 163).

¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 194-Е, арк. 4.

² Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 444 а, арк. 58.

³ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 202-Е, арк. 19.

⁴ *Милорадович В. П.* Життьє-бытьє лубенского крестьянина. С. 174.

⁵ *Толстая С. М.* Дни недели / *С. М. Толстая* // Славянские древности : Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва, 1999. Т. 2 : Д–К (Крошки). С. 96.

⁶ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 а, арк. 88.

⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 192-Е, арк. 2.

⁸ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 442 б, арк. 9.

написані*. [...] *Колись, казали, в маю дітей не вінчати – не хвалили його*” (с. Грудки Вл)¹; *“Як настане місяць, то в тим тижні є такий день, що не можна строїтися (який – я не скажу), бо єсть день, що буде швіль бити хату”* (с. Кухче Рв)²; *“Гнила середа є в кожному місяці, в цей день не закладають [будівлю], лише дерево подрубують, яке мішає, – щоб скоріш висохло”* (с. Рудня Перганська Жт)³; *“Дерево рубали в першу п’ятницю нового місяця – ніякий черв його не з’їсть, ніколи не загине; в році є тільки три [такі] п’ятниці”* (с. Смерекова Лв)⁴; *“Хто в суботу і воскресеніє робить, той буде більше перед смертю мучиться”* (с. Грезля Кв)⁵; *“Коли будеш закладати, тоді і ложи в той день хліб (для гадання. – Р. С.): в вівторок гадаєш – через тиждень у вівторок закладай [підвалини]”* (с. Самари Вл)⁶; *“На ноч (в четвер) клали кусок житнього хліба посередині майбутньої хати [...]”* (с. Тур Вл)⁷. Ймовірно, у наведених випадках маємо справу з уцілілими уламками якихось давніх повір’їв про час.

Часто при визначенні часових рамок будівництва українці керувалися уявленнями про **“щасливий”, “добрий” час (день)**: *“[Будівництво] начинали в середу, бо щасливий день”* (с. Кухче Рв)⁸; *“П’ятниця, середа – добрий час [для початку будівництва]”* (с. Видерга Вл)⁹; *“Начинали строїти в дні хороші – щоб в п’ятницю закладати; кажуть, п’ятниця – самий щасливий день”* (с. Острівськ Рв)¹⁰; *“Дерево починали рубати не в понеділок і не в суботу (в понеділок даже кабана не б’ють, субота – не закінчена робота)”* (с. Тур Вл)¹¹; *“Дерево рубали в вівторок і четвер – годні дні”* (с. Турички Зк)¹².

Доволі стійкими є уявлення про так звані **“важкі”** і **“легкі”** дні тижня. Найчастіше **“важким”**, непридатним для початку будівництва та багатьох інших починань, українці вважали **понеділок**** : *“Понеділок – важкий день, не закладають стройки (од пожару – може хата згоріти)”* (с. Рови Кв)¹³; *“Понеділок – важкий день, а в четвер – черви точать дерево, тому в ці дні не закладали хату”* (с. Злобичі Жт)¹⁴; *“В понеділок по-*

* Можливо, тут йдеться про виявлені на Поліссі так звані **“заповідні зошити”**, у яких зустрічається перелік **“нешасних”** днів (Див.: Толстая С. М. Дни добрые и злые / С. М. Толстая // Славянские древности : Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва, 1999. Т. 2 : Д–К (Крошки). С. 94–95).

¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 5–6.

² Там само. Спр. 205-Е, арк. 8.

³ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 442 б, арк. 6.

⁴ Там само. Спр. 366, арк. 27.

⁵ Там само. Спр. 410 а, арк. 86.

⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 196-Е, арк. 5.

⁷ Там само. Спр. 195-Е, арк. 8.

⁸ Там само. Спр. 205-Е, арк. 8.

⁹ Там само. Спр. 201-Е, арк. 14.

¹⁰ Там само. Спр. 205-Е, арк. 13.

¹¹ Там само. Спр. 195-Е, арк. 11.

¹² Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 38.

** **“Понеділок – загальнопоширеної віри, що понеділок – тяжкий день і того дня не треба нічого починати, на Підгір’ю, а особливо в Нагуєвичах нема”** (Див.: Франко І. Людові вірування на Підгір’ю. С. 208).

¹³ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 444 а, арк. 53.

¹⁴ Там само. Спр. 423 а, арк. 140.

чаток – тяжкий день. Як почати в понеділок будувати, то тяжко робити на будові” (с. Сушиця Лв)¹.

Що стосується “легких” днів, придатних для початку будівництва (“Підлоги в’язали не в піст, а в легкий день” (с. Велика Лінина Лв)²), то такими подекуди вважали середу і п’ятницю (с. Кімната Тр)³; “Хату закладали в п’ятницю, середу – легкі дні місяця (старого – він круглий)” (с. Грудки Вл)⁴; або ж суботу: “Зав’язували підвалини найчастіше в суботу – легкий день при святі” (с. Нижня Вовча Лв)⁵.

Водночас в інших місцевостях середу і п’ятницю, навпаки, сприймали як “важкі” дні: “Хату можна в’язати у вівторок, четвер і суботу; понеділок, середа, п’ятниця – тяжкі дні: ніколи не починали ні в’язати, ні весілля” (с. Плоске Лв)⁶. Доволі часто трапляється і негативна оцінка суботи: “В суботу не робили закладчини, бо в суботу – торба порожня” (с. Бігунь Жт)⁷; “В суботу – послідна днина: не рубали (не починали рубати дерево для будівництва. – Р. С.) (с. Рунгури ІФ)⁸; “В суботу не можна [починати будівництво] – останковий день” (с. Сушиця Лв)⁹; “В суботу нічого не вільно кінчати – послідна днина” (с. Гута ІФ)¹⁰. На Слобожанщині хоч і не вважали суботу “важким” днем, але будівництва у цей день не починали: нібито “розпочавши якусь нову роботу в суботу, будеш продовжувати її лише по суботах”¹¹.

Подекуди дні тижня диференціювали на “парні” і “непарні”, з наступною позитивною оцінкою парності: “Закладали хату в парні дні – вівторок...” (с. Розсохівське Жт)¹²; “Вівторок і четвер – дні, придатні для будівництва, парні дні” (с. Катина Лв)¹³.

Щодо придатності днів тижня для заснування будівлі відома також дихотомія “чоловічий” / “жіночий” (за граматичною ознакою роду). Польові матеріали засвідчують діаметрально протилежні свідчення респондентів з цього приводу.

Подекуди перевагу надавали “чоловічим” дням (крім понеділка): “Найкраще закладати підвалини у вівторок – мужчинський день, бо жєницина – невезуча” (с. Гошів Жт)¹⁴; “Вівторок і четвер – мужські дні: починали будову” (с. Ріп’яна Лв)¹⁵; “В’яжуть підлоги і в четвер, і в вівторок – хлопські дні” (с. Велика Лінина Лв)¹⁶.

¹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 4.

² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 193-Е, арк. 2.

³ Там само. Спр. 204-Е, арк. 9.

⁴ Там само. Спр. 201-Е, арк. 4.

⁵ Там само. Спр. 193-Е, арк. 19.

⁶ Там само. Арк. 14.

⁷ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 197.

⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 192-Е, арк. 10.

⁹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 4.

¹⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 199-Е, арк. 5.

¹¹ *И[ванов] П.* Народные обычаи, поверья, приметы, пословицы и загадки, относящиеся к малорусской хате (Материалы для характеристики мирозерцания крестьянского населения Купянского уезда) / П. И. // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к “Харьковскому Календарю” на 1889 годъ. Харьков, 1889. Вып. 3. С. 39.

¹² Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 а, арк. 123.

¹³ Архів ЛНУ ім. І. Франка, спр. 200-Е, арк. 2.

¹⁴ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 211.

¹⁵ Там само. Спр. 366, арк. 7.

¹⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 193-Е, арк. 3.

Не менш часто, однак, українці обирали для засновин “жіночі” дні: “Закладають [підвалини хати] в середу і п’ятницю – женський день; входять [до нової оселі] в середу і п’ятницю” (с. Щитинська Воля Вл)¹; “Починали постройку в середу або п’ятницю, бо то – женські дні, вони – краці (шоб сем’я велась, діти були – то ж од женцини...)” (с. Осівці Вл)²; “Закладали [хату] в женські дні – середу, п’ятницю (жінки – луччі, м’ягші)” (с. Сапанів Тр)³; “Начинали стройку – вибирали день: вівторок, середу або п’ятницю, – щоб не в начало тижня і не в останній [день]. Вибирали жіночкї дні: жінка, бач, родила нас усіх...” (с. Серники Рв)⁴.

Трапляються й диференційовані варіанти, коли вибір дня засновин залежав від того, чи хату будували, чи хлів: “[Хату] засновували у вівторок і п’ятницю. Але найкраще – в женській день: середа, п’ятниця, субота, – бо хата – вона, а хлев – в мужській: вівторок, четвер” (с. Білокровичі Жт)⁵.

У багатьох обстежених місцевостях при оцінці днів тижня бралися до уваги такі ознаки, як “**пісний**” і “**скоромний**”. Здебільшого “пісні” дні українці вважали непридатними для починань, у тому числі й будівництва: “Пісними днями є понеділок, середа і п’ятниця. Починати будівництво слід в скоромні дні – вівторок і четвер. Субота теж тяжкий день – шостий” (с. Слобода ІФ)⁶; “П’ятниця, середа – пісні дні, тоді закладчину не робили – не закладали підшови, підвали, бо буде шось мішати” (с. Тур)⁷; “Закладину робили тільки в суботу, бо це – легкий день; понеділок, середа, п’ятниця – пісні дні” (с. Сушиця Лв)⁸.

На відміну від “пісних”, “скоромні” дні діставали позитивну оцінку: “Дерево рубали в порзні дні: вівторок, четвер, субота; в пісні – не можна” (с. Яворів Лв)⁹; “Дерево рубали лише в масні дні (вівторок, четвер)” (с. Розтоцька Пастіль Зк)¹⁰; “Заснування і заселення хати [робили у] вівторок і четвер – масні дні, інші дні – посні” (с. Стужиця Зк)¹¹; “Закладати [підвалини хати] можна тільки в вівторок, четвер і суботу – скоромні дні. В інші дні – недобре, пісно – значить, пісно” (с. Пороги ІФ)¹²; “Входили: входять в скоромний день” (с. Слобода ІФ)¹³; “Переходили робили в скоромний день – не в піст” (с. Чорний Потік ІФ)¹⁴.

На Гуцульщині понеділок, середу і п’ятницю називали “**бошковими**” днями (“бошка – гріх, невільно”)¹⁵. У літературі ці дні відомі як “**феральні**”. Людмила Шевченко

¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 198-Е, арк. 7.

² Там само. Спр. 201-Е, арк. 7.

³ Там само. Спр. 204-Е, арк. 8.

⁴ Там само. Спр. 205-Е, арк. 24.

⁵ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 442 б, арк. 36.

⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 192-Е, арк. 2.

⁷ Там само. Спр. 195-Е, арк. 2.

⁸ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 366, арк. 2.

⁹ Там само. Арк. 9.

¹⁰ Там само. Арк. 21.

¹¹ Там само. Арк. 18.

¹² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 199-Е, арк. 11.

¹³ Там само. Спр. 192-Е, арк. 7.

¹⁴ Там само. Арк. 9.

¹⁵ *Онищук А.* Народний календар... С. 11, 29.

ототожнювала феральні дні з “важкими”¹. Висловлювалася також думка, що феральні дні стародавні римляни присвячували померлим. У цей час належало утримуватися від різних занять, хоча він і не був святковим. Звідси начебто й походить забобон, що у деякі такі дні не можна починати роботу, оскільки можливе нещастя². В українській культурній традиції також відомі персоніфікації понеділка (сивий дід, який виконує обов’язки райського брамника і перевозить душі померлих через вогняну ріку), п’ятниці (фантастична істота жіночої статі, нерідко – молодиця, яка стежить за вшануванням людьми її дня), неділі³.

В оцінці днів тижня стосовно їх придатності для різних починань також нерідко присутня **мотивація християнського походження**: “[В] *понеділок не робили* (не починали будівництва. – Р. С.), [бо] *тяжкий день – день для душі*” (с. Сапанів Тр)⁴; “*В понеділок хату закладати нізя, бо світ починався, у вівторок – будеш сорок раз заложувати, в четвер – чистий – можна*” (с. Шпилі Кв)⁵; “*Вівторок – коби не благовісна днина, то усе добре робити, хиба снувати не вільно, бо у вівторок світ сі засновував*”⁶; “*Понеділок – добрий день для закладчини, бо цього дня Сус Христос народився*” (с. Сущани Жт)⁷; “*Хату клали в вівторок або четвер (бо в вівторок світ снував Бог); в суботу не починали нич*” (с. Зарічево Зк)⁸; “*Підвалини нової хати не заснують в понеділок, середу і п’ятницю. Одні кажуть: “Провідний тиждень – яловий!” Інші: “Великодній!”*” (с. Довпотів ІФ)⁹; “*Починали рубати [дерево] в четвер і суботу – то легкі дні. П’ятниця – піст. Понеділок – піст до ангелів-хранителів (не починали жодної роботи). Середа – піст до Божої Матері. П’ятниця – піст до Ісуса Христа (тому тоді не починали роботу). Раніше все весілля робили в четвер – не можна. Четвер по релігії – сухий день, в четвер не колять кабана*” (с. Кухарі Кв)¹¹; “*Найкращі дні [для заснування підвалин хати] – вівторок і середа, а найлучче – в чистий четвер, вон каждую неділю чистий*” (с. Жеревпілля Жт)¹²; “*Четвер – можна усе робити*”¹³; “*Не закладали в понеділок – важкий день, і в суботу – єврейський, нещасливий день*” (с. Думинське Жт)¹⁴; “*Закладають [хату] у вівторок, а в п’ятницю – ні; кажуть, Суса Христа в п’ятницю розпинали*”

¹ Шевченко Л. Звичаї звязані з закладами будівлі / Л. Шевченко // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. [Київ], 1926. Вип. 1 і 2. С. 89.

² Badura W. “Dni feralne” / W. Badura // Lud. Lwów, 1903. T. IX. Zesz. 1. S. 89; Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Л. Винничук / Пер. с польск. В. К. Ронина. Москва, 1988. С. 426.

³ Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях... С. 219–236.

⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 8.

⁵ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 444 а, арк. 67.

⁶ Онищук А. Народний календар... С. 11.

⁷ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 442 б, арк. 33.

⁸ Там само. Спр. 366, арк. 32.

⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 194-Е, арк. 5.

¹⁰ Там само. Спр. 193-Е, арк. 6–7.

¹¹ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 а, арк. 123.

¹² Там само. Спр. 444 а, арк. 57.

¹³ Онищук А. Народний календар... С. 13.

¹⁴ Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 164.

(с. Лопатичі ЖТ)¹; “В понеділок і п’ятницю не починають будувати хату; в п’ятницю не можна стірати, в суботу не можна довго спати, а в неділю не можна рано співати. П’ятниця – святий день, така ікона є, це – як неділя” (с. Велика Чернігівка ЖТ)²; “П’єтниця – пісна днина. В п’єтницю також мовкне всяка пісня, бо то дуже наказують за то, що гріх, шо п’єтниця пісна и она усіх Бога просит”³.

На Слобожанщині, за свідченням Петра Іванова, українці “починають будувати зазвичай в дні, присвячені преподобним, про що попередньо наводять точну довідку у грамотних людей або церковнослужителів, оскільки існує переконання, що розпочавши роботу в день, присвячений пам’яті мученика, будівництво благополучно не завершиш”⁴. Мешканці Середнього Подніпров’я також уникали закладати хату в “дні святих мучеників”, вибираючи натомість “лехкий динь” (крім понеділка і суботи)⁵.

Підсумовуючи викладений матеріал, можемо стверджувати, що у минулому вибір часових рамок будівництва (заготівлі будівельного лісу, гадання про місце майбутньої споруди, заснування будівлі, вселення у нове житло) займав помітне місце у традиційній будівельній обрядовості українців, ґрунтуючись на уявленнях про “щасливий” і “нешасливий” час, а ширше – про його нерівноцінність. Вибір оптимального часу здійснювався через накладання ритуальних обмежень на той чи інший проміжок часу. Будівництво (передовсім житла) вписувалося у річний народний календар: житло не розпочинали будувати у високосний рік, уникали постів та окремих святкових днів (Благовіщення, Євдокії, днів, присвячених великомученикам, та ін.). Входи до нової оселі здійснювали, здебільшого, до початку осінніх поминальних свят.

У виборі оптимального часу будівництва істотне значення мав місячний календар. Однак унаслідок суперечливої інформації можна стверджувати, що однозначною негативною оцінкою наділявся лише період “на межі”, “чернеця”, “порожнього місяця”, коли небесне світило не спостерігалось на небі.

При виборі дня тижня для здійснення тієї чи іншої акції у комплексі будівельної обрядовості українці надавали перевагу “щасливим”, “легким”, “парним” дням з характерним різнотлумаченням їх. Якщо в інших слов’янських традиціях (передовсім східнослов’янських) перевагу надавали “чоловічим” дням⁶, то на матеріалах будівельної обрядовості українців така закономірність не простежується: в одних локальних традиціях позитивну оцінку діставали “чоловічі” дні, а в інших – “жіночі”.

Подібній регламентації підлягала доба з характерною для неї негативною оцінкою межових точок – полудня та півночі як часу активізації різноманітних демонічних персонажів нижчої народної міфології. Загалом позитивно розцінювалися насамперед пора “до полудня” і світлова частина доби (“до заходу сонця”). Натомість вечірню і нічну пору українці вважали придатними лише для гадань про місце для житла.

¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 202-Е, арк. 11.

² Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 423 б, арк. 215.

³ *Онищук А.* Народний календар... С. 13–14.

⁴ *И. П.* Народные обычаи, поверья, приметы, пословицы и загадки, относящиеся къ малорусской хате... С. 39.

⁵ *Милорадович В. П.* Житье-бытье лубенского крестьянина. С. 172.

⁶ *Толстая С. М.* Дни недели. С. 96–97.

**UKRAINIAN TRADITIONAL CONCEPTIONS ABOUT TIME
ACCORDING TO THE MATERIALS TAKEN FROM
THE ANALYSIS OF BUILDING RITES**

Roman SILETS'KYI

*Ivan Franko National University of L'viv,
Department of Ethnology*

The article shows traditional conceptions of Ukrainian people about time. Using the materials taken from analyzing building rites the author discovered the symbolic variety of these. The article also contains popular time – year, days, day time, the position of sun, moon phases etc – and its connection to preChristian knowledge and Christian calendar.

Key words: ethnology, spiritual culture, building rites, customs, traditions.

**“ДАЙ, БОЖЕ, В ДОБРЫЙ ЧАС, В ДОБРОЕ ВРЕМЯ...”
(ТРАДИЦИОННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ УКРАИНЦЕВ
О ВРЕМЕНИ НА МАТЕРИАЛАХ
СТРОИТЕЛЬНОЙ ОБРЯДНОСТИ)**

Роман СИЛЕЦКИЙ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра этнологии*

Статья посвящена традиционным представлениям украинцев о времени. На материалах народной строительной обрядности освещена его ритуально-символическая неравноценность. Рассмотрена народная семантизация времени: года, дней недели, времени суток, положения солнца на небосводе, фаз луны и проч. Определена ее связь с дохристианскими представлениями и церковным христианским календарем.

Ключевые слова: этнология, духовная культура, строительная обрядность, обычаи, приметы, поверья, мировоззренческие представления, демонология.

*Стаття надійшла до редколегії 24.10.2010
Прийнята до друку 15.11.2010*